BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvüf ilâ ricâli't-taṣavvuf* (nşr. Ahmed et-Tevfîk), Rabat 1404/1984, s. 156, 170; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, I, 268, 502; IV, 369; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. F. Codera), Madrid 1887-89, II, 645; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 229-230; Abdülbâkī b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fî terâcimi'n-nüḥât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1986, s. 187; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 72; XXII, 334; a.mlf., *el-'İber*, IV, 100; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 323; İbnü'l-Hatîb, *Ravżatü't-ta'rîf* (nşr. M. İbrâhim el-Kettânî), Beyrut 1970, II, 584, 637; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 58, 110; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, IV, 13; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, V, 270; Süyûtî, *Ṭabaḳātü'l-müfessirîn* (nşr. A. Moursinge), Leiden 1839, s. 20; Dâvûdî, *Ṭabaḳātü'l-müfessirîn* (Lecne), I, 306; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-sa'âde*, II, 111-112, 537; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 91; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 238; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 69-70; II, 1031-1032; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 113; Makbilî, *el-'Alemü'ş-şâmiḫ fî İşâri'l-ḥaḳ 'ale'l-âbâ' ve'l-meşâyiḫ*, Beyrut 1405/1985, s. 324; Zebîdî, *'İḳd*, İSAM Ktp., nr. 11496, s. 82; Selâvî, *el-İstiḳṣâ*, II, 76; İbnü'l-Muvakkit, *es-Sa'âdetü'l-ebediyye fi't-ta'rîf bi'l-ḥażreti'l-Merrâküşiyye*, Fas 1918, I, 106; Brockelmann, *GAL*, I, 559; *Suppl.*, I, 775-776; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 570; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, II, 69; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara 1974, s. 130, 320; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 282; I. Goldziher, "Ibn

ABDULLAH b. BERRÎ

عبد الله بن بري

bk. **İBN BERRÎ**

Lugat ve nahiv âlimi.

İBN BERRÎ

(ابن برّي)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Berrî b. Abdilcebbâr b. Berrî el-Makdisî el-Mısrî (ö. 582/1187)

Lugat ve nahiv âlimi.

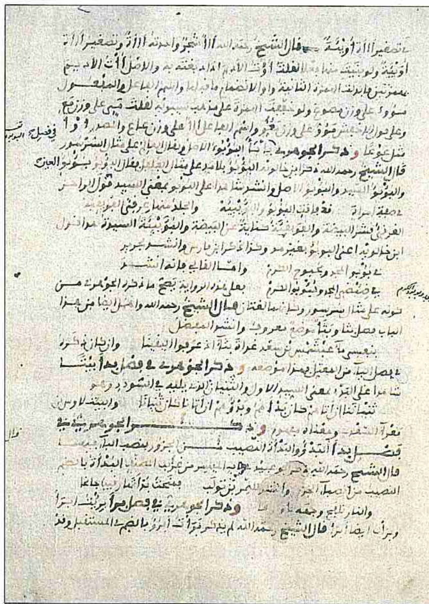
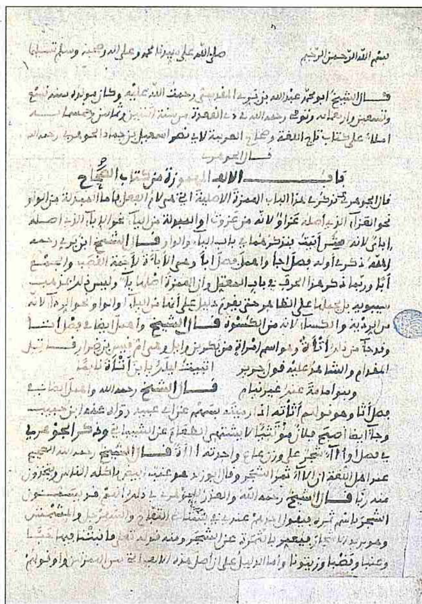
5 Receb 499 (13 Mart 1106) tarihinde Kahire'de doğdu. Aslen Kudüslü olduğu için Makdisî, Mısır'da doğup büyüdüğü için Mısrî, temayüz ettiği ilmî sahalar dolayısıyla da Lugavî ve Nahvî nisbeleriyle anılır. İbn Berrî küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Ailenin adını yaşatacak büyük bir âlim olmasını isteyen babası gördüğü bir rüya üzerine (Safedî, XVII, 83-84) onu nahiv tahsiline yönlendirdi. Mısır ve Suriye (Dımaşk) ulemâsı ile Endülüs'ten Mısır'a göç eden âlimlerden başta lugat ve nahiv olmak üzere edebiyat, şiir, ahbâr, hadis, tefsir ve fıkıh okuyan İbn Berrî, Dîvân-ı İnşâ'da görev yapabilecek seviyede ilmî ve edebî kültüre sahip oldu. İbnü'l-Kattâ' es-Sıkıllî ve Muhammed b. Abdülmelik eş-Şenterînî'den nahiv, lugat ve edebiyat öğrenimi gördü. *et-Tenbîh ve'l-îżâḥ* adlı eserinde İbnü'l-Kattâ'ın etkisi açıkça görülür. Nahiv, lugat ve edebiyat âlimi Muhammed b. Berekât es-Saîdî ile nahiv ve edebiyat âlimi Abdülcebbâr b. Muhammed el-Meâfirî de hocaları arasında yer alır. Ebû Sâdık el-Medînî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed er-Râzî, Ali b. Abdurrahman el-Hadramî, İbnü'l-Mufaddal el-Makdisî gibi âlimlerden hadis dinleyen İbn Berrî (İbn Hallikân, III, 108; Zehebî, s. 140), ayrıca kitapçı olan babasının dükkânından aldığı kitapları okuyarak kendini yetiştirdi. Hocası Muhammed b. Berekât es-Saîdî'nin ölümü üzerine yirmi bir yaşlarında iken Dîvân-ı İnşâ'ya başkâtip ve "mutasaffıh" olarak tayin edildi. Burada diğer kâtipler tarafından hazırlanan her türlü resmî yazı ve mektuptaki yazım hatalarını düzelten İbn Berrî'nin (İbn Hallikân, III, 108; İbnü'l-Kıftî, II, 110-111) bu görevinin ne kadar sürdüğü konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Bir süre Kahire'de Amr b. Âs Camii'nde lugat, nahiv, kıraat ve hadis dersleri veren, Fustat'taki el-Câmiu'l-atîk'te hadis hocalığı da yapan İbn Berrî 27 Şevval 582 (10 Ocak 1187) tarihinde Kahire'de vefat etti.

İbn Berrî özellikle lugat ve nahiv sahalarında, hataların tesbit ve tashihinde yoğunlaşan eleştiri ağırlıklı hâşiye, ta'lik ve şerhler kaleme almıştır. Şerh ve hâşiye ile tenkidi birleştirmek onun üslûbunun temel özelliğidir. Nahiv alanında Sîbeveyhi'ye özel sevgisi ve Basra mektebine temayülü bulunmakla birlikte kendine has görüşleri de mevcuttur. Eleştirilerinde gerçek bir âlime yakışır tarzda nazik davranmış, kendisinden önceki âlimlere saygıda kusur etmemiştir. Onun edep, terbiye ve tevazuuna hayran olan *Tâcü'l-'arûs* müellifi Zebîdî, Fîrûzâbâdî'nin Cevherî'nin *eṣ-Ṣıḥâḥ*'ını eleştirirken kullandığı, "Cevherî hata etti" ifadesindeki kabalığa dikkat çekerek İbn Berrî'nin Cevherî'nin hatalarını açıklarken kullandığı, "Durum zikredildiği gibi değildir" sözündeki nezaketi övmektedir.

İbn Berrî'nin en ünlü öğrencisi nahiv âlimi Îsâ b. Abdülazîz el-Cezûlî'dir. Cezûlî'nin *el-Ḳānûn (el-Muḳaddimetü'l-Cezûliyye)* adıyla tanınan nahiv muhtasarı İbn Berrî'nin derslerinde tuttuğu notlardan meydana gelmiştir (İbn Hallikân, III, 108). Cezûlî'nin öğrencisi İbn Mu'tî'de İbn Berrî'nin tesiri görülür. Kıraat ve nahiv âlimi Ebû Tâhir İsmâil b. Zâfir el-Ukaylî, Ebü'l-Hüseyin (Seltü'l-Fîl) en-Nahvî, nahiv, lugat ve edebiyat âlimi Süleyman b. Benîn b. Halef ed-Dakîkī, hadis hâfızı Abdülganî el-Cemâilî, nahiv âlimi Abdülmün'im b. Sâlih et-Teymî, nahiv âlimi Mühezzebüddin Mühelleb b. Hasan el-Mühellebî, muhaddis Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme, fıkıh ve hadis âlimi İbn Şâs da İbn Berrî'nin seçkin öğrencileri arasında yer alır. Selâhaddîn-i Eyyûbî, el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Azîz İmâdüddin gibi Eyyûbî melik ve emîrlerinin birçoğu ve Mısır'ın ileri gelen devlet ricâli onun ders halkalarına katılmış ve aralarından kendisinden icâzet alanlar da olmuştur (İbnü'l-Kıftî, II, 110; İbn Tağrîberdî, VI, 127, 227-228). İbn Hallikân da Mısır'da İbn Berrî'nin öğrencilerinden okuyup icâzet aldığını kaydeder (*Vefeyâtü'l-a'yân*, III, 109).

Eserlerinden keskin bir zekâya sahip titiz bir araştırmacı olduğu anlaşılan İbn Berrî'nin son derece saf ve temiz kalpli olması gafil ve dalgın olduğuna dair bir hikâyenin (Yâkūt, XII, 56-57; İbnü'l-İmâd, VI, 449) uydurulmasına yol açmış olmalıdır. Eserlerinde dalgınlık izi göremeyenler bu hikâyeyi günlük hayatında dalgın olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Dîvân-ı İnşâ gibi son derece dikkat isteyen bir görevde bulunması, derslerini melik ve emîrlerin ilgiyle takip etmiş olması ve eserlerinde gaflet ve dalgınlık izi bulunmaması bu fıkranın uydurma olduğunu göstermektedir.

Eserleri. **1.** *et-Tenbîh ve'l-îżâḥ (ifṣâḥ) 'ammâ vaḳa'a (mine'l-vehm) fî (Kitâbi)'ṣ-Ṣıḥâḥ*. Cevherî'nin *eṣ-Ṣıḥâḥ*'ı üzerine kaleme alınmış en mükemmel hâşiye ve eleştiridir. İbn Berrî, 576'da (1180) yazmaya başladığı eserde *eṣ-Ṣıḥâḥ*'taki eksik kelimeleri tamamlamış, nahiv ve sarfla ilgili bilgileri değerlendirmiş, kökü yanlış veya ihtilâflı kelimelerin köklerini tesbit etmiş, anlam ve yorum hatalarını düzeltmiş, örnek eksikliğini gidermiştir. Eser *Lisânü'l-'Arab*'ın beş temel kaynağından biri olup özeti *Emâlî İbn Berrî* adıyla *Lisânü'l-'Arab*'da nakledilmiştir. İbnü'l-Kıftî, İbn Berrî'nin *eṣ-Ṣıḥâḥ* üzerine düştüğü notların başkaları tarafından düzenlenerek buna *et-Tenbîh ve'l-îżâḥ* adının verildiğini kaydeder (*İnbâhü'r-ruvât*, II, 110). Safedî ise eserin ilk iki cildini İbn Berrî'nin yazdığını, onun vefatı üzerine Abdullah b. Muhammed el-Endelüsî tarafından tamamlandığını ve toplam sekiz cilt olduğunu söyler (*el-Vâfî*, XVII, 82). Diğer bir rivayete göre de İbn Berrî, eserini hocası İbnü'l-Kattâ'ın yazmaya başla-

İbn Berrî'nin *et-Tenbîh ve'l-îzâḥ* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5234)

dığı hâşiye üzerine kurmuştur (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 1072). Ancak eserdeki üslûp birliği bu rivayetin doğru olmadığını göstermektedir. İbnü'l-Kattâ'ın da *eṣ-Ṣıḥâḥ* üzerine bir hâşiyesi bulunması böyle bir karışıklığa yol açmış olabilir. Ayrıca *Lisânü'l-ʿArab*'da eserden yapılan nakillerin son maddelere kadar gelmiş olması eserin tamamının İbn Berrî tarafından yazıldığını ortaya koymaktadır. *et-Tenbîh ve'l-îzâḥ*'ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 5234) tam bir nüshasının bulunduğu (Şeşen, I, 40), Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde ise (nr. 214 veya 6813) üçüncü cüzünün mevcut olduğu (Sezgin, I, 29) şeklindeki tesbitler de bu durumu teyit etmektedir. Öte yandan Kâtib Çelebi *et-Tenbîh* ile *el-Îżâḥ*'ı iki ayrı eser olarak gösterir (*Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 214; II, 1072). *el-Îżâḥ*'ın İbn Berrî'ye ait olması, *et-Tenbîh*'in İbnü'l-Kattâ', İbn Berrî ve Bestî'nin hâşiyelerinden meydana gelmiş olması da mümkündür. Eserin "vkş" maddesine kadar olan iki cildi yayımlanmıştır (I, nşr. Mustafa Hicâzî, Kahire 1980; II, nşr. Abdülâlim et-Tahâvî, Kahire 1981). **2.** *Fevâ'id mültekata muhtâre min Kitâbi Havâşi'ṣ-Ṣıḥâḥ*. Önceki eserden yapılmış seçmeler olup yirmi üç varaklık bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1521). **3.** *Ḥâşiye (Ḥavâsîn) ʿalâ Dürreti'l-ġavvâṣ*. Harîrî'nin, âlimlerle edip ve yazarların dil hatalarına dair *Dürretü'l-ġavvâṣ fî evhâmi'l-ḫavâṣ* adlı eserine hâşiye olarak yazılmıştır. Eseri Ahmed Tâhâ Hasânîn Sultân, İbn Zafer'in hâşiyesiyle birlikte *Ḥavâşî İbn Berrî ve'bn Ẓafer ʿalâ Dürreti'l-ġavvâṣ fî evhâmi'l-ḫavâṣ li'l-Ḥarîrî* (Kahire 1411/1990), Abdülhafîz Fergalî Ali el-Karanî de asıl *Dürretü'l-ġavvâṣ*'ın metniyle birlikte *Dürretü'l-ġavvâṣ ve şerḥuhâ ve ḥavâşîhâ ve tekmiletühâ* adıyla neşretmişlerdir (Beyrut 1417/1996). **4.** *Ḥâşiye ʿale'l-Muʿarreb li'bni'l-Cevâlîḳî*. İbnü'l-Cevâlîkī diye de anılan Mevhûb el-Cevâlîkī'nin Arapça'ya başka dillerden girmiş (muarreb) kelimelere dair eserine yapılmış bir hâşiyedir. Eleştiri ağırlıklı olan eserde ilgili kelimeler alfabetik olarak dizilmiş, kök, iştikak ve anlam hataları düzeltilmiş, eksik olan muarreb kelimeler tamamlanmıştır. Eser Arapçalaştırma, yabancı kelimeleri Arapça kalıplara uydurma usulüne dair bir mukaddime ile başladığından *Fi't-Taʿrîb ve'l-muʿarreb* adıyla yayımlanmıştır (nşr. İbrânim es-Sâmerrâî, Beyrut 1405/1985). Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Mülâḥaẓât ʿalâ Kitâbi Ḥâşiyeti İbn Berrî ʿalâ Kitâbi'l-Muʿarreb* adıyla eseri değerlendiren bir çalışma yapmıştır (Küveyt 1986). **5.** *Ḥâşiye ʿalâ Tekmileti'l-Cevâlîḳī. Taʿḳībâtü İbn Berrî* adıyla da anılan eser (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 492), Harîrî'nin *Dürretü'l-ġavvâṣ*'ına Cevâlîkī tarafından yazılan tekmilenin hâşiyesidir. Çeşitli yazmalarda *et-Tekmile (fîmâ yelḥamü fîhi'l-ʿâmme), Tekmile ve ẕeyl (ʿalâ Dürreti'l-ġavvâṣ), (Tekmiletü) Işlâḥı mâ taġleṭu fîhi'l-ʿâmme, Ḫaṭa'ü'l-ʿavâm* adlarıyla anılan eser (Brockelmann, *GAL*, I, 332; *Suppl.*, I, 488, 492), halkın yaptığı dil yanlışlarına dair olup âlimlerin dil hatalarıyla ilgili *Dürretü'l-ġavvâṣ*'ın zeylidir. *Tekmile*'deki hataların tashihi, eksiklerin tamamlanması ile eserin tenkidinde yoğunlaşan İbn Berrî'nin hâşiyesi, İzzeddin et-Tenûhî tarafından *Ḥavâşî ʿalâ Tekmileti ışlâḥı mâ taġleṭu fîhi'l-ʿâmme* adıyla yayımlanmıştır (Dımaşk 1355/1936). **6.** *el-Lübâb fi'r-red ʿalâ İbni'l-Ḫaşşâb*. İbnü'l-Haşşâb'ın Harîrî'nin *el-Maḳāmât*'ı üzerine yazdığı eleştiriye reddiyedir. Bu eleştiri ve karşı eleştiri yazma nüshalarda değişik adlarla ve birlikte geçmektedir (*a.g.e.*, I, 493-494). İbnü'l-Haşşâb'ın reddiyesi müstakil olarak yayımlanmış (Kahire 1326), daha sonra her iki reddiye birlikte (İstanbul 1328/1910) *el-Maḳāmât*'ın zeyli olarak (Kahire 1329) ve *Şerḥu Maḳāmâti Ḥarîrî* içinde (Beyrut 1388/1968) basılmıştır. Ayrıca Hâkim Mâlik, İbn Berrî'nin reddiyesini doktora çalışması olarak tahkik edip neşretmiştir (Bağdad 1981). Eserin, İbnü'l-Haşşâb tarafından yazılan *Dürretü'l-ġavvâṣ (li'l-Ḥarîrî)* adlı reddiyeye cevap olduğuna dair bilgi ise yanlıştır (krş. Süyûtî, *Buġyetü'l-vuʿât*, II, 34). Abdüllatîf el-Bağdâdî, İbnü'l-Haşşâb ve İbn Berrî'nin reddiyelerini değerlendiren *el-İntiṣâf beyne İbn Berrî ve İbni'l-Ḫaşşâb fî kelâmihimâ ʿale'l-Maḳāmât (el-Ḥâşiyetü'l-Laṭîfe)* adıyla bir eser yazmıştır. **7.** *Ġalaṭü (Aġlâṭü)'ḍ-ḍuʿafâ' mine'l-fuḳahâ' (min ehli'l-fıḳh)*. Fukaha tarafından yanlış olarak kullanılan 100 kadar kelimeyle ilgili olan eser ilk defa Ch. C. Torrey tarafından *Orientalische Studien*'de (Th. Nöldeke gewidmet I [1906], s. 211-224) yayımlanmış, daha sonra Nâsır b. Sa'd er-Reşîd (*Mecelletü'l-Baḥşi'l-ilmî ve't-türâşi'l-İslâmî*, III [Mekke 1980], s. 353-365), Hâtim Sâlih ed-Dâmin (*MMİIr.*, XXXVI/3 [Bağdad 1965], s. 168-206) ve İyd Mustafa Dervîş (*ʿÂlemü'l-kütüb*, XIII/1 [Riyad 1412]) tarafından neşredilmiştir. Eser ayrıca *Erbaʿatü kütüb fi't-taṣḥîḥi'l-luġavî* içinde de yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1987, s. 96-142). **8.** *Cevâbü'l-mesâ'ili'l-ʿaşr el-mütʿıbe li (ile)'l-ḥaṣr*. Melikü'n-nühât lakabıyla tanınan Ebû Nizâr Hasan b. Sâfî el-Bağdâdî'nin bazı âyet, hadis, şiir ve sözlerdeki gramer ve i'rab meselelerinde eski nahiv âlimlerine, özellikle Sîbeveyhi'ye muhalefet ettiği on meseleye İbn Berrî tarafından

verilmiş cevaplardan oluşur. Alemüddin es-Sehâvî *Sifrü's-sa'âde*'sinde (II, 779-846) on meseleyi ve cevaplarını, cevap verenin adını belirtmeden zikretmiş, Süyûtî ise bu eserden yaptığı nakilde cevap verenin İbn Berrî olduğunu açıklamıştır (*el-Eşbâh*, III, 381-386). Bu on meseleyi ve cevaplarını *Tezkiretü'n-nühât*'ında kısmen nakleden (s. 164-171, 596-599) Ebû Hayyân el-Endelüsî cevap sahibinin Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cebbâb el-Celîs (ö. 648/1250) olduğunu söylemiştir. İbn Berrî'nin öğrencisi olan bu zatın muhtemelen eserin râvisi olması Ebû Hayyân'ı yanıltmış olmalıdır. Eser Muhammed Ahmed ed-Dâlî tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1418/1997). **9.** *Şerhu şevâhidi'l-Îzâh*. Konulara göre düzenlenen eser, Ebû Ali el-Fârisî'nin Arap gramerine dair *el-Îzâh* ile *et-Tekmile* adlı eserlerinde geçen şiir örneklerinin şerhi olup Îyd Mustafa Dervîş tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1985). **10.** *Mesâ'il mensûre fi't-tefsîr ve'l-'Arabiyye ve'l-me'ânî*. Bazı âyet ve şiirlerdeki anlam ve gramer meselelerinin izahına dair olan eseri Hâtim Sâlih ed-Dâmin neşretmiştir (*MMİlr.*, XLI/1 [Bağdad 1990], s. 1-36). **11.** *el-Emsâlü'l-'Arabiyye* (Dımaşk 1988). **12.** *en-Nasîha fi'l-ed'iyeti'ş-sahîha*. Hz. Peygamber'den nakledilen dua niteliğindeki sahih hadisleri toplayan bir kitaptır (Beyrut 1985).

Muhammed Ahmed ed-Dâlî, İbn Berrî'nin *Risâle fî "lev" li'l-imtinâ'*, *Faslun fî şurûti'l-hâl ve ahkâmihâ ve aksâmihâ*, *Mesâ'il sü'ile 'anhâ* adlı risâlelerini tahkik ettiğini, ancak henüz neşredemediğini söyler (*Cevâbü'l-mesâ'ili'l-'aşr*, neşredenin giriş, s. 29-30). Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada (Şehid Ali Paşa, nr. 2740), İbn Berrî'nin çeşitli gramer meseleleriyle bazı müşkil âyetlerin nahiv ve i'rab bakımından açıklanmasına dair birkaç risâlesi yer almaktadır. Bu risâlelerin bir kısmı Sehâvî'nin *Sifrü's-sa'âde*'siyle (II, 747-752) Süyûtî'nin *el-Eşbâh*'ında da (IV, 217-227) nakledilmiştir. Müellifin ayrıca *Tâcü'l-'arûs*'ta kendisinden nakillerin yer aldığı *el-Furûk* ile *el-İhtiyâr (el-İhbâr) fi'htilâfi e'immeti'l-emsâr* (*Îzâhu'l-meknûn*, I, 49; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 457), *Şerhu Edebi'l-kâtib (li'bn Kuteybe)* ve *Hâşiye 'ale'l-Mü'telif ve'l-muhtelif (li'l-'Âmidî)* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir.

Hartwig Derenbourg ile Carl Brockelmann, Muhammed İbnü's-Sakkât'a (VI./XII. yüzyıl) ait *İhtisârü'l-'arûz (el-Gumûz min mesâ'ili'l-'arûz)* adlı eser üzerine yazılmış şerhi İbn Berrî'ye nisbet etmişlerse de bu şerh İbn Berrî er-Ribâtî et-Tâzî'ye (ö. 730/1330) aittir (krş. İbnü'd-Demâmînî, s. 231). Yine kendisinden iki beyit dışında (İbn Tağrîberdî, VI, 104) şiir nakledilmediği halde *Lisânü'l-'Arab*'da "hâl" ve "hâl" kelimelerinin çeşitli anlamlarını açıklayan iki didaktik kasidenin İbn Berrî'ye izâfe edilmesi de yanlış olmalıdır. Nitekim Ebû Hilâl el-Askerî "hâl" ile ilgili kasideyi Sa'leb'e nisbet etmiştir (*Kitâbü'ş-Sınâ'ateyn*, s. 475-476).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Berrî, *Galatû'd-du'afâ' mine'l-fukahâ'* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Erba'atü kütüb fi't-tashîhi'l-lugavî* içinde), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 100-110; a.mlf., *Cevâbü'l-mesâ'ili'l-'aşr* (nşr. M. Ahmed ed-Dâlî), Dımaşk 1418/1997, neşredenin girişi, s. 5-7, 24-45; a.mlf., *Fi't-Ta'rîb ve'l-mu'arreb ve hüve'l-ma'rûf bi-Hâşiyeti İbn Berrî 'alâ Kitâbi'l-Mu'arreb li'bni'l-Cevâlîkî* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. 11-14; *Havâşî İbn Berrî ve İbn Zafer 'alâ Dürreti'l-gavvâs fî evhâmi'l-havâs li'l-Harîrî* (nşr. Ahmed Tâhâ Hasânîn Sultân), Kahire 1411/1990, neşredenin girişi, s. 8-17, 31-64; *Lisânü'l-'Arab*, "hvl", "hyl" md.leri; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1955; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü'ş-Sınâ'ateyn* (nşr. Müfîd Kumeyha), Beyrut 1404/1984, s. 475-476; Yâkūt, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XII, 56-57; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 110-111; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 108-109; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât* (nşr. Afîf Abdurrahman), Beyrut 1986, s. 164-171, 596-599; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 581-590*, s. 138-140; Abdülbâki b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fî terâcimi'n-nühât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1986, s. 161; Safedî, *el-Vâfî*, XVII, 80-84; İbnü'd-Demâmînî, *el-'Uyûnü'l-gâmize* (nşr. Hassânî Hasan Abdullah), Kahire 1415/1994, s. 231; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VI, 103-104, 127, 227-228; Sehâvî, *Sifrü's-sa'âde* (nşr. M. Ahmed ed-Dâlî), Dımaşk 1403/1983, II, 747-752, 779-846; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-nahv* (nşr. Abdülilâh Nebhân v.dğr.), Dımaşk 1985, III, 381-386; IV, 217-227; a.mlf., *Bugyetü'l-vu'ât*, II, 34; *Keşfü'z-zunûn*, I, 214; II, 1072; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnâût), VI, 449-450; *Îzâhu'l-meknûn*, I, 49; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 457; Brockelmann, *GAL*, I, 134, 332; *Suppl.*, I, 488, 492-494, 529; Sezgin, *GAS*, I, 29; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-mahtûtâti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1975, I, 40; Hakîm Mâlik, *İbn Berrî ve cühûdühü'l-lugaviyye*, Bağdad 1981; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *Mukaddimetü's-Sıhâh*, Beyrut 1404/1984, s. 161-162; Îyd Mustafa Dervîş, *İbn Berrî ve cühûdühû fi'n-nahv ve'l-luga ve't-tasrîf*, Kahire 1405/1985; Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Mülâhazât 'alâ Kitâbi Hâşiyeti İbn Berrî 'alâ Kitâbi'l-Mu'arreb*, Küveyt 1986; Kannevcî, *el-Bülga fî usûli'l-luga*, Beyrut 1408/1988, s. 400; Abdül'âl Sâlim Mekrem, *el-Medresetü'n-nahviyye*, Küveyt 1410/1990, s. 47-52; a.mlf., "İbn Berrî el-Mısrî", *ME*, XL/5 (1968), s. 376-381; Ahmed Muhtar Ömer, "Kitâbü't-Tenbîh ...", *MMMA*, XXVI/1 (1982), s. 395-405; M. Ben. Cheneb, "Ibn Barri", *EI* (Fr.), II, 390; H. Fleisch, "Ibn Barrî", *EI²* (Fr.), III, 755-756.

İSMAİL DURMUŞ

İBN BESSÂM el-BAĞDÂDÎ
(ابن بسّام البغدادي)

Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Nasr b. Mansûr b. Bessâm el-Bağdâdî (ö. 302/914 [?])

Siyasî hicivleriyle tanınan şair ve edip.

230 (845) yılı civarında Bağdat'ta dünyaya geldi. Bağdat ile Vâsıt arasında Nehrevan yakınında bir köy olan Abertâ'da doğduğu da rivayet edilir. Zengin, kültürlü ve tanınmış bir aileye mensuptur. Aileye adını veren üçüncü kuşaktan dedesi Bessâm'a nisbetle Bessâmî nisbesi veya İbn Bessâm lakabıyla tanınır. Ayrıca Bağdat'ta doğup büyüdüğü ve orada yaşadığı için Bağdâdî nisbesiyle de anılır.

İbn Bessâm'ın babasının dedesi Mansûr ile kardeşi Hasan, Hârûnürreşîd devrinin itibarlı kimselerindendi (Cehşiyârî, s. 264-265). Halife Me'mûn'un nedimlerinden olan (Zemahşerî, II, 440) dedesi Nasr, Mu'tasım-Billâh döneminde Dîvânü'l-hâtem, Dîvânü'n-nafakāt ve Dîvânü'l-ezimme'de görev yapmış başarılı ve nüfuzlu bir kâtipti (Yâkūt, XIV, 140). Babası Muhammed de zengin ve itibarlı bir kimse idi. İbnü'r-Rûmî, hakkında yazdığı mersiyede onu fazilet sahibi, cömert ve dindar bir kimse olduğunu söyleyerek över (Şerîşî, III, 226; *Dîvân*, s. 1961-1964). Buhtürî ise bir şiirinde ondan cimri bir kimse olarak söz eder. Annesi Ümâme (Ümeyme), Şiî Hamdûnî ailesinden fazilet sahibi bir kadındır. Anne tarafından dedesi Hamdûn b. İsmâil ile oğulları Ahmed ve Muhammed, Mu'tasım-Billâh, Vâsık-Billâh, Mütevekkil-Alellah, Mu'tazıd-Billâh gibi bazı Abbâsî halifelerine nedimlik yapmış itibarlı kimselerdi.

Eserlerinden, Arap dili ve edebiyatı ile şiir ve ahbâra dair geniş bir kültüre sahip olduğu anlaşılan İbn Bessâm'ın öğrenim hayatı ve hocaları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklarda, babası tarafından özel olarak tutulan Fazl b. Muhammed el-Yezîdî'den diğer kardeşleriyle birlikte edebiyat ve şiir sanatı üzerine ders aldığı kaydedilmektedir. Ayrıca *Ahbâru 'Ömer b. Ebî Rebî'a* adlı eserinde Muhammed b. Habîb, Zübeyr b. Bekkâr, İbn Şebbe gibi ahbâr, ensâb âlimleri ve şiir râvileriyle Mâlikî fakihi ve muhaddis Hammâd b. İshak'tan rivayette bulunması (Yâkūt, XIV, 141) bu âlimlerden istifade ettiğini göstermektedir. Anne tarafından dedesi Hamdûn ile dayısı Ah-